

GAP BÖLGESİNDE URFA, HARRAN VE DİYARBAKIR'DA FARKLI KESİMLERDE TOPLUMSAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK DEĞİŞİM BEKLENTİLERİ

Doç.Dr.Sibel KALAYCIOĞLU¹

ÖZET

Bu bildiri Urfa, Harran ve Diyarbakır kent merkezlerinde yöneticilerle ve yörede yaşayan farklı kesimlerden (yaş, meslek, eğitim olarak) kişilerle gerçekleştirilen bir araştırmaya dayanmaktadır. Kişilere ait demografik bilgiler, konut bilgileri, göç bilgileri ve kişilerin bölgedeki değişimleri nasıl gördükleri ve ileriye dönük beklentileri irdelenmiştir. Özellikle bazı bölgelere suyun gelmesiyle beraber bölgede aile , kadının durumu, eğitim düzeyi, mesleksi eğitim, suç oranı, aşiret yapıları gibi konular üzerinde nasıl etkiler yaratacağı da sorulmuştur.

I. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından birçok araştırma yapılmış ve bölgenin önemli birçok özelliği saptanmış bulunmaktadır. Ayrıca, bu araştırmalardan bir kısmı, özellikle alt yapı geliştirme konusunda uygulamaya konmuş bulunmaktadır. Bölgeye yapılan en büyük yatırım kuşkusuz Urfa ve Harran bölgesinde gerçekleştirilen barajın inşası ile bölgede sulama ve tarım olanaklarının gelişme potansiyelinin artırılmasıdır. Sulanan alanın giderek daha genişlemesi ile bölgede tarımın ilerleyeceği, sanayi yatırımlarının artacağı, özellikle özel sektörün yöreye daha fazla ilgi göstereceği düşünülmüştür. Güvenlik sorunlarının giderek daha çok çözüme ulaşması ve sivil toplum kuruluşlarının da bölgeye el uzatması ve insan kalitesini yükseltmeye dönük çalışmaların başlamasının bölgede bir kalkınma hamlesini oluşturabileceği öngörülmüştür (GAP-EKA,1997). Bu araştırma, öngörülen kalkınma hamlesi doğrultusunda, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının da önemli bir dönüşüm geçireceği varsayımı ile yörede yaşayan yöneticiler ve sade vatandaş konumunda olan

¹ Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

kişilerden nelerin değiştiği veya değişmesinin beklendiği konusundaki görüşlerini öğrenmek amacı ile yapılmıştır.

GAP bölgesi ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar arasında M.Sönmez(1990) GAP'ın üç boyutlu etkisi üzerinde durmuştur. Öncelikle GAP'ın Gap bölgesindeki etkileri; GAP'ın Gap bölgesi dışında kalan doğu illerine etkileri; GAP'ın Türkiye'nin batısındaki illere etkileri olmak üzere GAP'da yaşanacak etkilerin çok yönlü düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

1994 yılında ODTÜ Sosyoloji bölümünün DPT için gerçekleştirdiği “Nüfus Hareketleri” çalışması bölgenin sosyal ve ekonomik özelliklerinin detaylı bir irdelenmesini ile bölgede yaşayan kişilerin GAP projesine ve sulu tarıma nasıl bir bakış sergiledikleri ve bölgeye yönelik tarım politikasının hangi öncüllere dayanması gerektiği konusunda fikir üretmiştir. Bu rapora göre bölge illerinin dışarıya göç verme oranı Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Bu anlamda bölgeye yapılacak her türlü yatırım planlamasının ve kaynak kullanımının çok dikkatle ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

GAP bölgesinde en kalıcı olumlu etki sulanabilir arazinin %80'inin suya kavuşması ile tarımdaki üretim ilişkileri, üretim yapısı, mülkiyet biçimlerinde de değişim ile ortaya çıkacaktır. Güneydoğu Anadolu en adaletsiz toprak dağılımının olduğu bir bölgedir. Bölgede çiftçi ailelerin %38'i topraksız olup, bu oran Urfa'da %48, Diyarbakır'da %45'e kadar çıkmaktadır (Sönmez,1990). Ailelerin %5'lik azınlığı toprakların %65'ine sahipken, %70'lik çoğunluk toprakların %10'u ile geçinmektedir. Suyun gelmesi ile beraber pazar için üretimin, verimin artacağı ve yöre insanının artan iş olanakları ile durumunu daha da iyileştireceği beklenir. Öte yandan, sulu tarıma geçilmesinin başka etkileri de olabilecektir. Örneğin, büyük topraklar daha çok sulu tarım yapılan çiftlikler haline gelecek ve köylülük çiftçi-tarım işçisi biçiminde hızla farklılaşabilecektir. Tarımda makinalaşmaya gidilirken bu süreç öte yandan tarımda mülksüzleşmeyi de arttırabilecektir. Bunun sonucu olarak nüfusun bir bölümü büyük kentlere, yöre dışına, göç ederken, yörenin su alamayan kısımlarından da sulu tarıma geçilen alanlara, illere, köylere doğru hızlı bir iç göç başlayacaktır. Böylece bölgede nüfus ve kent dokusunda belirgin değişimler yaşanması

beklenmelidir. Kentlere çekilmesi beklenen sanayi yatırımları ise yeni göçen nüfusu işgücü olarak kullanacak ve belli oranda köylülükten işçiliğe doğru bir dönüşüm başlayabilecektir. Burada kentlerdeki gelişimin ve sanayi yatırımlarının hangi yönde olacağı, nasıl bir potansiyel ortaya çıkacağına saptanması ve bu yönde yatırım ve eğitim planlanması yapılması önem kazanmaktadır (GAP,1997b, 1997c).

Bütün bu olası ekonomik dönüşümlerin sosyal ve kültürel yapıda, hemen olmasa da bir süre sonra, etkisini göstermesi de beklenmelidir. Bölgede eğitim ve sağlık ihtiyaçları artacağı gibi, aile yapısı, aile içi ilişkiler, aile fertlerinin istihdam olanakları, kadının toplum içindeki ekonomik ve sosyal konumu, kültürel değerler, düşünce tarzı, insan ilişkileri, yaşam biçimleri, yaşamdan beklentiler ve hatta sanat ve estetik alanında anlayışların değişmesi gibi bir dizi değişim, dönüşüm beklentisi söz konusu olacaktır (TMMOB,1993).

Başbakanlık GAP Kalkınma İdaresinin çeşitli çalışmalarında Güneydoğu Bölgesinin fiziksel, tarımsal, coğrafi özellikleri çoğunlukla ortaya çıkarıldığı halde, bölgenin sosyal, kültürel ve insani özelliklerini ortaya koyacak çalışmalar çok yetersiz kalmaktadır (GAP, 1997a,1997d). Sosyal ve kültürel çalışmalar bölgenin ve insanının daha iyi tanınması ve Türkiye'nin gündemi açısından çok büyük önem taşımaktadır.

II. ARAŞTIRMA

Bu çalışmanın amacı, Güneydoğu bölgesinde, özellikle GAP projesi kapsamında olan alanlarda ekonomik, sosyal ve kültürel değişim eğilimlerinin bir ön saptamasını yapmaktır. Çalışma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. 2000 baharında gerçekleşen ilk bölümde, Urfa ve Diyarbakır'da çeşitli kamu kurumlarında çalışan, parti ve meslek odaları yöneticisi olan 35 kişiye bölgeyi ne kadar tanıyıp/ tanımadıkları ve bölgedeki çok derin sorunlara yaklaşımları ve görüşleri sorulmuştur. İkinci aşamada ise 2001 Nisan ayında, Urfa kent merkezi, Harran İmambakır köyü ve Diyarbakır kent merkezinde yaşayan, aralarında meslek, yaş, cinsiyet, eğitim farkları olan 140 kişi ile görüşülerek bir eğilim saptanması yapılmıştır. Tüm görüşmeler derinlemesine görüşme formu kullanılarak mülakat

şeklinde gerçekleştirilmiştir. Konuşulan kişiler/aileler Urfa ve Diyarbakır'da kentin fakir, orta, zengin mahallelerinden tesadüfî yöntemle seçilmişlerdir.

Yöneticilerle yapılan görüşmelerde sadece hizmet süresi, yeri, eğitim düzeyi, mesleği sorulduktan sonra doğrudan bölgede altyapı sorunları, iç- dış göç, ekonomik değişim ve beklentiler, kentleşme sorunları, sağlık ve eğitimde gelişmeler ve toplumsal – kültürel değişimlerin nasıl, ne kadar olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Farklı kesimlerden kişilerle yapılan görüşmelerde ise kişinin demografik ve göç bilgileri alınmış, aile fertlerinin istihdam, eğitim durumları, geçim kaynakları öğrenilmiş, daha sonra kişilerin bölge ile ilgili bilgileri ve yaşadıkları sorunlar, su gelmesiyle beraber nasıl ve kimlere yararlı olacağı, bölge kalkınmasına etkisi, sosyal yaşamda (aile , kadının durumu, eğitim düzeyi, mesleksi eğitim, suç oranı, aşiret yapıları gibi) değişikliklere neden olup olmadığı konusu çeşitli sorularla irdelenmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

III.i. Yönetici Görüşleri

Yöneticilerden elde edilen bulgular, Urfa – Harran ve Diyarbakır illeri için ayrı ayrı, Ekonomik Gelişme, Nüfus Hareketleri - İç ve dış göç, Eğitim-Sağlıkta Gelişme, Kentsel Yapı- Kentleşme ve Sosyal- Kültürel Yaşamda Değişim, gibi sosyolojik değişkenlere göre sınıflandırılarak aktarılacaktır.

URFA VE HARRAN

Ekonomik Gelişme:

Urfa'da ekonomi büyük oranda tarıma dayalı olup kısmen hayvancılık da yapılmaktadır. Atatürk Barajı ve sulama kanalları ile birlikte sulu tarıma geçilmesi hazırlıkları yapılmaktadır.

A. *Sulama Birliği* : “Sulu tarıma geçilmesi çalışmaları henüz tamamlanmamış olmakla birlikte, yapılmış olanlarda hem verimi arttırmak gibi olumlu, hem de yoğun sulamadan kaynaklanan ve yakın gelecekte tedbir alınmadığı takdirde

çölleşmeye yol açabilecek olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır.”

Ticaret odasına göre ise : “Potansiyel olumsuz sonuçlarından duyulan endişeye rağmen sulu tarımın bölge ekonomisine yaptığı katkı reel olduğu kadar (belki daha da fazla) psikolojiktir.”

Tarım dışı ekonomi oldukça dinamik, geleceğe yönelik pozitif beklentilere bağlı olarak canlı ve hareketlidir. Özellikle finans sektöründeki gelişmeler bu dinamizmi çok iyi açıklamaktadır. Örneğin, ilde üç özel finans kurumu (İhlas, Faisal) faaliyet göstermekte, bunun yanında sayıları yirmiye bulan özel ve kamu bankasının (Finans, Koç, Ada, Site, Ak, EGS, Dışbank, Esbank, Toprak, Y.Kredi, Ziraat, İş, Emlak) şubesi hizmet vermekte ve “24 adet de döviz bürosu bulunmaktadır.”
(*Parti ilçe yöneticisi*)

Urfa’da aynı zamanda küçük ve orta ölçekli sanayi de önemli ve hızlı bir gelişme trendi izlemektedir. “Mevcut faaliyet gösteren 1 adet organize sanayi bölgesine ek olarak 2. ve 3. organize sanayi bölgeleri de yapılmaktadır.” (*Ticaret Odası*). “En çok yağ, çırçır, un, biber fabrikaları faaliyet göstermektedir.” (*Parti ilçe yöneticisi*). Özellikle çırçır fabrikaları ve bunlara dayalı tekstil sektörü tarım dışı ekonominin en önemli alanını oluşturmaktadır.

Ekonomik alandaki olumlu gelişmelere karşın işsizlik hala ciddi bir sorun olmakla beraber emek yoğun tarımın dönem dönem yüksek işgücü talebi olması dış göçe engel olmaktadır. Ayrıca, sulama projesinin tarımda en büyük yarattığı değişiklik olarak pamuk tarımı da işgücü talebini arttıran bir etki yaratmaktadır. Ancak bunun yanısıra toplumsal kesimler arasında ki yaşam standardı ve geçim uçurumu da büyümektedir.

“Bölgede ciddi bir yatırım (özellikle yerli ve yabancı özel sektörden) beklentisi vardır. Özellikle devletten teşvik ve kredi konularında olumlu politikalar ve yasal düzenlemeler yapması beklenmektedir.”(*Ticaret Odası*).

Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak ve ekonomiden ivme alarak

toplumsal yaşamın diğer alanlarında da farklı düzeylerde de olsa bazı gelişmeler olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler aşağıda açıklanmaktadır.

Nüfus Hareketi:

Urfa'da bir önceki nüfus sayımında 200.000 olan kent nüfusu 1997 sayımında 400 küsur binlere ulaşmış durumdadır. Nüfusun artmasında doğal nüfus artışı yanında en önemli etken ilin pek fazla dış göç vermediği halde, iç göç alıyor olmasıdır. 1990 lardan önce dışarıya özellikle Adana, Mersin, İstanbul, İzmir gibi illere ya mevsimlik veya daimi göç veren il (ki bu göçlerin en büyük sebebi ekonomik ve daha az olarak ta eğitim olmaktadır), özellikle 1990 ların ikinci yarısından sonra iç göç almaya başlamıştır. İç göçü iki kategoriye ayırabiliriz: Birincisi, komşu illerden (Adıyaman, Mardin, D.Bakır gibi) ve kırsal kesimden daha çok ekonomik gerekçelerle, örneğin, iş bulma umuduyla ve kısmen mevsimlik işçi olarak gelenlerin oluşturduğu gruptur. Bunlardan bir kısmı ise, Urfa'da görüşülen bazı kamu görevlilerinin belirttikleri üzere, köylerin boşaltılması gibi ekonomik olmayan bir gerekçeye dayansa da aslında yine köylerde ki geçim sıkıntısı ile göç edenler de olmaktadır. İkinci tür iç göç ise, 1990 dan önce, Urfa ili dışına göç etmiş Urfalılar'ın geriye dönük göçlerine bağlı olan iç göçtür. Bu grup ise, daha önce de hiç bir mesleki bilgi ve becerisi olmayıp, başka illere (örneğin Adana, Ege Bölgesi gibi) tarımda çalışmak için gidip, daha sonra Urfa'da pamuk tarımı başlayınca yine ekonomik gerekçelerle geri dönenlerin oluşturduğu gruptur.

Nüfus hareketleri konusunda kamu kuruluşları ve diğer yöneticilerin yanıtları, Urfa özelinde ve bölgede, ekonomik gelişme potansiyelinin bölge insanına olumlu olarak yansıtıldığını ve hatta dışarıya giden göçü geri döndürebildiğini vurgulamaktadır. Bu potansiyel öncelikle tarımda ortaya çıksa da sanayi ve hizmetler sektörlerinde ki yatırım ve işgücü talebini de arttırmaktadır.

Eğitim – Sağlık:

Urfa'daki çeşitli yöneticilerin ifadelerinde, hem eğitim hem de sağlık alanında ciddi bir personel açığı ve altyapı eksikliği vurgulanmaktadır. Sağlık konusunda,

devlet hastanesine ek olarak bir tane özel hastane hizmet vermekte, ayrıca 500 yataklı üniversite hastanesi de inşaat halindedir. Eğitim alanında ise sorunlar daha fazladır. Orta öğretimde sınıflar kalabalık ve yeterli öğretmen bulunmamaktadır. 8 yıllık kesintisiz eğitim taşımali sistemi doğurmuş ancak bu yeterli olmadığından özellikle kırsal kesimde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Üniversitenin açılması bölge gençlerinin yüksek öğrenime eskiye nazaran daha fazla yönelmesinin de önünü açmıştır. Gençler yüksek öğreniminden eskiye göre daha çok yararlanmaktadırlar.

Kentleşme ve Altyapı:

Parti ilçe yöneticisi ifadesi ile: “İmar planlarının yetersizliği ve imar-iskan kanunundaki katı merkezîyetçilik, hızla büyüyen ekonomik yapıya cevap verecek nitelikte bir kentleşmeye engel olmaktadır”. Altyapı, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon ve şehir içi trafik artan nüfusa ve büyüyen kent ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmiştir. Kentin merkezini oluşturan tek bir ana cadde vardır ancak ekonominin, bürokrasinin ve ticaretin can damarı niteliğindeki bu cadde de ihtiyaca yeterli olamamaktadır. Urfa, bir yandan göç alan ve nüfusun arttığı bir kent olurken, öte yandan varolan yapılar, işyeri ve konut alanında artan talebi karşılamaktan uzaktır. Bu durum kiraların spekülâtif olarak yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin, ana caddedeki 40-50 m² lik bir işyerinin kirası 40-50 bin mark iken, konut kiralari, konutun büyüklüğüne ve bulunduğu semte göre 150 milyona kadar çıkabilmektedir. Dolayısıyla kentte giderek artan konut ve işyeri açığı inşaat sektörünü canlandırabilecek gibi görünmekte, ancak eğer bir Masterplan çerçevesinde kontrol edilmezse, kentteki konut açığı hızla ve plansız bir şekilde kapatılmaya çalışılacaktır.

I.e. Sosyal - Kültürel Yaşam:

Ekonomik alandaki gelişmelerle kıyaslandığında daha yavaş işleyen bir durum arz etmektedir. Bir yanda tüketim alışkanlıkları hızla değişmektedir. Örneğin, binek oto veya lüks tüketim, cep telefonuna büyük bir talep artışı gözlenmektedir. Öte

yandan bu gelişme, sosyal-kültürel değer yargılarında aynı paralelde olmamaktadır. Kadınlar kamusal yaşamda yer almaya başlamışlar ama kız çocuklarının okutulması (en azından zorunlu eğitimden sonra) hala ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. *Köy Hizmetleri'* nden alınan bilgiye göre, kadınların sosyal yaşama 1990'lar öncesine kıyasla, daha fazla katılmaya başlamalarına, üniversitede okuyan ve dışarıdan gelen kız öğrencilerin ve sayıları azda olsa memur (öğretmen, doktor, hemşire vs) kadınların da etkisi olmuştur.

Kan davaları azalmış olmakla birlikte devam etmektedir. Aşiret yapısı görelî de olsa çözümlene sürecine girmiştir. Terör komşu illere göre çok daha azdır ancak hala önemli bir toplumsal rahatsızlık kaynağıdır.

Gelecek Beklentisi ve Öneriler :

Urfa'da konuşulan yöneticiler barajdan gelen su ile ilgili olarak tarımsal arazilerde tahmini 50 –70% arasında sulu tarım yapılabildiğini söylemişlerdir. Harran ovasında 90 bin hektar alanda sulu tarım yapılmakta, 518 bin hektarda sulanabilir arazi bulunmaktadır.

Yöneticilere göre her toprak sahibi aynı ölçülerde sulamadan faydalanmaktadır. Özellikle Harran ovasında arazinin 40% ını elinde tutan büyük arazi sahiplerinin biraz daha fazla faydalanma olanağı olduğunu ifade etmişlerdir. Kısaca söylenen kimin arazisi daha çok ise onun daha fazla fayda gördüğüdür. Birde sulanan arazi henüz az ve su çok olduğundan bölüşümde pek sorun çıkmamaktadır. Sulama birliklerini oluşturan delegeler sahip oldukları arazinin yüzölçümüne göre birlik yönetiminde söz sahibi oluyorlar ve sulama organizasyonunu bu birlik yönetimi gerçekleştirmektedir.

Sulu tarımın Urfa'ya katkısı büyük olmuştur. Öncelikle organize sanayi bölgesi açılmış ve ekonomi canlanmıştır. *Köy Hizmetlerine göre* “köylü vatandaşların gelir seviyesi artmış, eskiden Renault'a binerken şimdi Opel'e binmektedirler. Ancak kültür ve eğitim düzeyinde gelişme olmamıştır”. Pamuk, mısır, sebzecilik tarımının gelişmesi ve tarımda verim artışı dikkat çekmektedir. Önceleri buğday, arpa gibi

rantı düşük ürünler varken, yeni ürünlerde kazanç yüksektir. Ticaret Odası bu verim artışını 50% olarak belirtmektedir. Sermaye artışı ve tasarruflar ‘tarıma dayalı sanayiye’ (tarım ekipmanları, kağıt, boya gibi) kaymıştır. Bölgede bazı KOBİ’ler kurulmuştur. Artık iki veya üç hasat yapabildiği için sulu tarımdan faydalanan halkın geliri 300% artmıştır. Bütün bunlara karşılık bu olumlu katkılar yanında yapılan tarımsal faaliyetin bilinçli yapılmadığı, çölleşmeye karşı tedbir alınmadığı da vurgulanmıştır.

Tarımda yeni ürünler, verim artışı, sanayinin gelişmesi, halkın gelirinin artması, sosyal refah göstergelerinin yükselmesi, Urfa’da ekonomi açısından gözle görülmüş bir dinamizm ve ekonomik gelişme ortaya çıkarmıştır. Bunu bütün yöneticiler kabul etmektedir. Ancak buradan devamla beklenen sosyal ve kültürel gelişme olmamaktadır. Bunun nedeni “çok uzun bir geçmişe dayalı sosyal yapıdır. Bu yapıda öyle kolay kolay değişmez”. “Eskiden evden çıkmayan kadınlar pazarlamacı olmuşlardır. Kız çocukları okumaya başlamış, kültürel, sanatsal faaliyetlere katılmaya başlamışlardır. Kan davalarında azalma görülmekte, kadının aile içi etkinliği artmış ve 2 eşli insanlar dışlanmaktadırlar. Özgürlük talepleri artmıştır. Yalnız bu arada hırsızlıkta da artma vardır.” Burada anlatılan ilginç bir dönüşüm vardır. Bir tarafta gelir artıp, refah düzeyi artarken bir yandan da sulu tarımın getirisinde yararlanamayan bir kesimde giderek fakirleşmekte veya fakirliğinin daha fazla farkına varmaktadır. Eskiden herkesin alt gelir düzeyinde olduğu bir toplumda gelir farklılığı doğmuş bu da hırsızlık gibi bir takım davranışları beraberinde getirmektedir.

Evlerde beyaz eşyaya talep artmış, TV, buzdolobı, çamaşır makinası her eve girmeye başlamıştır. En güzel örnek olarak “eskiden yayık vardı. Şimdi insanlar yayık makinası kullanmaktadırlar”. Yani şehirde tüketim alışkanlıkları da radikal değişimler göstermektedir (örneğin, otomobiller, ev eşyaları, insanların sebze meyva alışkanlıkları değişti). Cep telefonlarında ki yayılma dünyadakine paralel olarak burada da görülmektedir. “Eğitim alanında özel okullar açıldı ancak, eğitime bakış değişmedi. Çocuklar yine hasat sonuna kadar tarlada çalışıp, sonra okula gidiyorlar. Bu anlamda zenginlik eğitime yansımada.”

“Urfa medyatik bir şehir oldu, hergün en az iki – üç kanalda Urfa ile ilgili haber oluyor.” Çağdaş yaşama yaklaşımakla beraber “aşiret yapılarında çözümlere neden olmuştur. Ancak aşiret yapısının çözülmesi mafyayı ortaya çıkaracağı için tehlikeli de sayılmaktadır.” Aşiret yapısı rekabet ortamına girdi, birçok insan ağa’ya eskisi gibi bağlı değil ve kendisi için çalışmaktadırlar. Aşiret yapısı ile ilgili bu gelişme aslında hem iyi hem kötü denebilecek sonuçlara götürebilecek bir durumdur. Çözülme bir anlamda özgürlük getirebilecekse de sosyal kontrolün zayıflaması anlamında üzerinde düşünülmesi ve bu kontrolün yerini nelerin alabileceğinin araştırılması gerekmektedir.

Yöneticilerin ileriye dönük bakışları hep iyimserdir. Yatırımlar olmuş, temeller atılmışken işin gerisinin de geleceğini ve hayatın her alanında standartların yükseleceğini tahmin etmektedirler. Ulaşım yeni yollarla hızlanacak, nüfus başına düşen gelir artacak, kültür ve sosyal etkinlikler başlayacak, sinema, tiyatrolar açılacaktır. Fuar alanının açılması, zengin işadamlarının Urfa’ya yatırımlarının desteklenmesi, GAP projesinin bitirilmesi de gelecek talepleri beklentileri arasındadır. “Parası olan eskiden ikinci bir eş istiyordu ancak şimdi ikinci bir işyeri açmayı düşünüyor” denmektedir. Görüşmelerden çıkan sonuç, yöneticilerin genelde olumlu baktıkları, yüksek beklentileri olduğu ve değişimleri gözledikleridir. Ancak bir grup yönetici de hiçbir değişiklik beklemediklerini, projenin uzaması ile herşeyin olumsuz etkilendiğini, yerel yöneticilerin “gerici” olmasından dolayı kalkınmanın engellendiğini, ancak büyük toprak sahibi bir kesimin faydalandığını, göçün durmadığını, aşiret bağlarının siyasetle bağlarının daha da güçlendiğini vurgulamışlardır. Bu grubun özellikle üzerinde durduğu nokta “demokratikleşme olmadan ekonomik kalkınmadan söz edilemeyeceğidir”.

DİYARBAKIR

Ekonomik Gelişme

Diyarbakır’da ekonominin tarım ve hayvancılığa bağlı olduğu, sanayinin fazla gelişmediği herkesçe bilinen bir durumdur. Yine buna bağlı olarak işsizlik ilin en önemli sorunu olarak ifade edilmektedir. Sanayi yatırımları yapılmak istense bile

vasıflı yetişmiş emek gücü eksikliği mevcuttur. İlde bir adet Organize Sanayi Bölgesi vardır, ikincisinde temeli atılmış durumdadır. Kamu ve özel banka sayısı 25 iken 2 adet finans kurumu ve 15-20 adet döviz bürosu vardır.

“Hükümetçe açıklanan istikrar paketine rağmen özel sektör yeterli yatırımları yapmamaktadır....Ayrıca, doğu-batı arasında teşvik ve krediler konusunda dengesizlikler vardır”.

Bir parti üyesi bölgede ve özelinde Diyarbakır’da kişi başına düşen gelirin çok düşük olması ile ekonomik geri kalmışlığın ilişkili olduğunu belirtmekte ve buna ilave olarak altyapı sorunları (ki bunlar özel sektörün teşviklere rağmen buraya yatırım yapmamasını da bir yönden açıklar) ve nüfus yoğunluğunun sosyal bir depreme yol açtığını vurgulamaktadır.

DSİ ‘e göre, “yine göç, işsizlik, altyapı yetersizliği, surların bakımsızlığı (ki bunlar Diyarbakır’ın en önemli özelliğidir) önemli sorunlar olup, köy boşaltmalarda bu sorunların artmasına katkıda bulunmuştur”.

Bu kişilere bu sorunların nedenleri sorulduğunda,

1. Devlet adına görev yapanların bölgeyi sürgün yeri olarak görmesi ve kimsenin, özellikle de ildeki kamu personelinin, üstüne düşen görevi yapmaması, merkezi idarelerin ilgisizliği
2. Eğitimsizlik
3. Feodal yapının hükümetler tarafından kullanılması ve korunması,
4. Teknolojinin tarıma geç girmesi ile tarımsal arazinin verimsiz kullanılması
5. Yerel bürokrasinin sorumsuzluğu
6. GAP çerçevesinde tasarlanan projelerin bitirilmemiş olması, ve henüz sadece %5’inin yapılabilmiş olması,
7. Hızlı nüfus artışı ve nüfus yoğunluğu, nüfus planlamasının yapılamaması
8. Bölgenin coğrafi konumu
9. Köy boşaltmalar ile köylü dokusunun bozulması, (bu anlamda köylerin yeniden yapılanmasının gerekliliği vurgulanmakta)
10. Özel sektörün, sanayicinin, zenginlerin bölgeye yatırım yapmaması ve buna

gönüllü olmaması

gibi başlıklar altında toplanabilen nedenlerden söz edilmiştir.

Nüfus Hareketleri

Bölgenin göç alma ve göç verme koşullarına yönelik sorularda genel kanı 1990 lardan bu yana, özellikle 1996 sonuna kadar çevredeki il (Bingöl, Mardin, Siirt gibi), ilçe ve köylerden olduğu kadar, merkeze bağlı ilçe ve köylerden çok yoğun göç yaşandığıdır. Bunun nedenleri başta güvenlik olmak üzere, köy boşaltmalar ve bölgedeki istikrarsızlığın ve güvenlik tedbirlerinin hayvancılığı zorlaştırarak geçim sıkıntısı yaratması olarak özetlenmiştir. 1990 öncesi hızlı bir göç yaşanmazken nüfus 500 bin civarında iken, göçten sonra 1.5. milyona dayanan bir nüfus, ilde işsizlik, altyapı gibi sorunları da arttırmıştır. Ayrıca ilden dışa da göç vardır. Başta İstanbul, Adana, Mersin, Antep, Urfa olmak üzere komşu ve uzak illere hızla göç sürmektedir.

“Diyarbakır %70 dışardan göç alırken, %30 oranında dışarıya göç vermektedir. Bu bilgi bölgenin artan nüfus sorununa işaret etmek açısından önemli olduğu kadar, bölge insanının uzaklara gitmek yerine köyüne, alıştığı yerlere yakın durmak gibi bir eğilimini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bölge ile ilgili politika yapanlar açısından önemle üzerinde durulması ve detaylı araştırılması gereken bir konudur”.

“Köye dönüş projeleri çok önemlidir. Bunlar üzerinde çalışmalar hemen başlatılıp, bu projeler hayata geçirilmelidir” önerisinin de dikkatle ele alınması gerekmektedir”.

Hızlı göç Diyarbakır’da büyük sorunlar yaratmıştır. Bunlar öncelikle altyapı yetersizliği, kent içi ulaşım da otobüslerin yetersiz kalması ve sıkıntılar yaşanması, artan işsizlik olarak öne çıkmaktadır. Bunların yanısıra suç oranının artması, tinerci çocukların ortaya çıkması, adi suçların artması, kırdan gelen insanların kentin yaşantısına ayak uyduramadığı için çektiği sıkıntılar hekes tarafından öne sürülmüştür. Kentin tüketim-üretim dengesini bozmuştur.

Çözüm önerileri olarak terör konusunda bir yumuşama, güvenli koşulların sağlanması, göç edenlerin köylerine dönebilmeleri için güvenli ve daha cazip koşulların hazırlanması, tarıma destek ve düşük faizli krediler verilmesi, evlerin onarımı için destek sağlanması, köylerde asgari yaşam koşullarının (telefon, su, elektrik gibi) sağlanması, GAP ile ilgili projelerin biran önce bitirilmesi, yörenin özelliklerine göre iş alanlarının açılması sanayi yatırımlarının ayrıcalık yapılmadan desteklenmesi, ve genelde bölgeye daha fazla kaynak aktarılması önerilen çözümlerdir.

Eğitim ve Sağlık

Yöneticilerin belirttiğine göre, 1995ler ile kıyaslandığında daha az da olsa hala bazı okullar kapalıdır. Okulların kapalı olmasına en büyük nedenlerden biri personel yetersizliğidir. Eğitim halen “taşınabilir eğitim” olarak sürdürülebilmektedir. Ancak bu da tam olarak oturtulamamıştır. Özellikle kırsalda lojman gibi altyapı eksikliği gelen personelin geri dönmesine yol açmaktadır.

“1990larda 300-500 rakamları ile ifade edilen kapalı okul sayısı artık iki haneli rakamlarla ifade edilmektedir. Bu ise çok hızlı bir iyileşme sağlandığı halde yinede tam olarak sorunun çözülmediğini ifade etmektedir”.

Kentleşme ve Altyapı

Özellikle köylerin boşalmaları ve kent merkezine yönelen göç sonucunda konut, kanalizasyon, içme ve kullanma suyu yetersizliklerine yol açmış, trafik sorunu artmış ve kaçak yapılaşma başlamıştır.

“2000 sonunda bitirilmesi hesaplanan kentleşme-plan ve konut projeleri bitirse sorun hafifleyecektir. Belediyelerin temel görevleri doğrultusunda, imara uygun ucuz arsa ve konut üretmeleri gerekmektedir. Bunun yanısıra göçün önlenmesi için neler yapılması gerektiği de çalışılmalıdır”. Bu önemli bir saptamadır zira sadece gelen göçü nasıl iskan edeceği ve refahın nasıl temin edileceği kadar insanların

yaşamlarından daha fazla kopmamaları ve göç etmeyi tek yol olarak görmemeleri için kırsal kesimde asgari yaşam standartlarının oluşturulması da aynı derecede önemlidir.

“Hızlı göç ve nüfus yoğunluğu altyapı yetersizliklerine yol açıyor. Bu zorlamalarla yerleşim birimlerine açılan yerler altyapısı tamamlanmadan imara açılmakta, yerel yönetimler şehirde sadece imaja yönelik düzenlemeler yapmakta ve esas yatırımları yapabilmekte yetersiz kalmaktadır. Şehirde yatırıma açık olan taraf Siverek tarafıdır. Diğer yönlerde yapılan yatırımlar hatalı olmaktadır zira buralar açılıma engeldir”.

“Kent içinde çarpık kentleşme ve gecekondulaşma başlamış ve giderek yoğunlaşmaktadır”.

Sosyal ve Kültürel Yaşam

Yöneticilere göre sosyal ve kültürel yaşam büyük ölçüde göçün etkisi altındadır. Halen kentte 5 yerel TV kuruluşu ve 8 radyo istasyonu vardır. İlde bulunan Dicle Üniversitesi ilin kültürel yaşamına olumlu etkide bulunmuştur.

Gelecek Beklentisi ve Öneriler

- Ekonomik gelişmenin sağlanmasına ilişkin olarak,
1. Bölgenin sosyal ve coğrafik koşullarına uygun alternatif istihdam alanlarının açılması, örneğin, arıcılık, dokumacılık gibi bölgenin güçlü bilgi birikimlerine önem verilerek teşvik edilmesi
 2. Tarım reformunun yapılması , kırsal kesime ve hayvancılık yapmak isteyenlere düşük faizli krediler sağlanması
 3. Sanayi yatırımlarının ayırım yapılmadan teşvik edilmesi
 4. Devlet kurumlarının bölgeye ve insanına daha hoşgörülü yaklaşması
 5. Köylere geri dönüş projesi çok önemli
 6. Bölgede sadece ekonomik değil sosyal ve kültürel yatırımlarla da desteklenmesi
 7. Bölge uzun süreli bir karmaşa ortamından çıkmaya çalıştığı için aynen deprem

bölgesi için düşünülen gibi özel projeler olmalı

SONUÇ

Yönetici araştırmasından GAP sulama projesinin kentsel ve ekonomik gelişmeye olumlu katkısı olduğunu söylemek mümkündür. GAP sulama projesinin planlama, uygulama ve halk katılımını sağlama konularında ki aksaklıkları giderildiğinde bölgede yukarıda ele alınan sosyolojik değişkenlerde önemli değişimlere yol açacağı görüşü bütün görüşülen ve hatta değişik siyasi görüşlere sahip kişiler tarafından kabul edilmiştir.

Buradan devamla bölgede Urfa , Harran ve Diyarbakır gibi illerde su ile sağlanan hareketliliğin yanısıra sudan her isteyen yararlanabilmesi için gerekli kırsal dönüşümünde gerçekleşmesi gerekmektedir. Halen araştırma yapılan illerde sosyal ve kültürel anlamda fazla bir değişim olmadığı ve bu konuda çok fazla yatırıma gereksinim olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bölge halkının yapısını anlamak, kültürel ve sosyal gereksinimlerini ortaya çıkarabilmek için daha kapsamlı ve uzun süreli çalışmalara ihtiyaç vardır.

III.ii. Farklı Kesimlerden Elde Edilen Bulgular

Konuşulan 140 kişinin kadın-erkek oranı eşittir. Yaş ortalaması 35 civarındadır. Meslekler olarak bakıldığında kadınlar ev kadını, erkeklerin ise çoğu küçük esnaf, imalatçı, işçidir. Örneklemede memur ve geçici işlerde çalışanlar daha az temsil edilmektedirler. Eğitim düzeyleri genellikle ilkokul –ortaokul mezunu düzeyindedir. Lise mezunu ve yüksel okul mezunu daha çok gençlerdedir. Evlerdeki kişi sayısı 5-6 civarında yoğunlaşmaktadır. Ev sahipliği %65 kiracılık ise % 25 civarındadır. %30 u gecekondü tipi evlerde oturmaktadırlar.

Konuşulan kişiler Urfa, Harran ve Diyarbakır'da çoğunlukla kentin yerlisidir %60. Köylerden yeni göç edenler ortalama olarak 4-5 senedir buradadırlar. Urfa'da yeni göç iki nedene bağlıdır: 1. Su alan ve pamuk yetiştiren köylerden durumunu iyileştirenler şehirde apartman dairesine geçmişlerdir. 2. Urfa dışından ancak

bölgenin diğer il ve ilçelerinden tarımda çalışmak amacı ile gelenler. Diyarbakır'da ise en büyük göçü 1995 sonrası civar köylerden almıştır.

Konuşulan kişilere bölgenin durumu, sorunları, suyun etkileri ve gelecek beklentileri sorulduğunda verilen cevaplar da yine büyük ölçüde yöneticilerin cevaplarına paralellik göstermiştir.

Çoğunluğa göre bölge insanının geçim kaynakları tarım ve küçük ticarettir. Öte yandan cevaplarda belirtildiği gibi, ana geçim kaynağı olan tarımda ise kent dışı arazilerin kullanıma kapalı olması nedeniyle son zamanlarda büyük oranda azalma vardır. Ticaret konusu da sınır kapılarının kapatılması nedeni ile epeydir sarsıntı geçirmektedir. Bunların ve göçün neden olduğu işsizlik, özellikle gençler için, sık vurgulanan bir sorundur.

Bölge insanının istihdam edilme potansiyeli sorulduğunda, %30 insanların hem eğitimsiz hem vasıfsız olduğunu, %35 i ise insanların çoğunun bir zanaat / meslek sahibi olduklarını ancak bunu değerlendirecek olanaklara sahip olmadıklarını söylemektedirler. Konuşulan kişilerdeki bu ikilem zanaat ile sanayide istihdam için gereken vasıfların ne olduğunun bilinmemesi ile ilgilidir. Bu açıdan yöneticilerinde belirttiği gibi bölge gençlerine yönelik mesleki eğitim, bilgi beceri eğitimi önem kazanmaktadır.

Bölgenin zorlukları var mı? Varsa nelerdir? Sorusuna en çok verilen cevap ekonomik sıkıntılar ve işsizlik olmuştur. Bundan sonra ikinci derecede önemli olan sorun altyapı (su, elektrik gibi belediye hizmetleri) eksikliğidir. Aynı oranda vurgulanan kötü yönetim (ulusal ve yerel düzeyde) birazda bütün bu sorunların nedeni olarak görülmektedir. Üçüncü sorun olarak bir yanda terör olayları, öte yanda güvenlik görevlilerinden kaynaklanan baskılar gelmektedir. İç ve dış göçün yarattığı sorunlar kalabalık evler, eğitimsizlik de bölgenin sorunları arasındadır.

Suyun gelmesi, sulu tarım, suyun bölgeye yararları ne oldu gibi sorulara Urfa'da daha olumlu cevaplar alırken, Diyarbakır'da ki insanların kendilerinin bu projeden tamamen uzakta hissettikleri ve sulu tarıma ilişkin hiç düşünmemiş oldukları

ortaya çıkmıştır. Su sadece Urfa'ya özgü, hatta orada bile sadece toprağı çok olanın yararlandığı bir olumluluk olarak algılanmaktadır. Urfa'da ki bazı aileler suyun sadece bazı kişilerin zenginleşmesine fırsat sağlarken, bazılarını da fakirleştirdiğı düşüncesindedirler. Ayrıca Urfa kent merkezinde suçun artması, gençlerin ahlaklarının bozulması da suyun etkisi olarak görülmektedir. Burada ki tepki suyun gelmesi ile başta belirttiğimiz ve doğal olarak beklenen dönüşümlerin başlaması ve özellikle değerlerdeki değişime yöneliktir. Öte yandan kentte bir zenginlik, ekonomik hareketlilik, 8 tane çırçır fabrikasının açılması da olumlu tarafları olarak gösterilmektedir. Araştırmanın suyun etkileri ile ilgili sorularına alınan cevaplar yöre insanının henüz su konusunda bilgilendirilmemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Urfa'da suyun kullanımı ile ilgili yaşanan sorunlarda (fazla su kullanma, tuzlanma, çölleşme tehlikesi, kredilerin pamuk ekimi yerine başka amaçlarla kullanılması, kanaletlerin tıkanması, kırılması) bu gözlemi doğrulamaktadır.

Konuşulan kişilere bahsedilen sorunların nasıl çözülebileceğı sorulduğunda hemen hemen tümünün verdiği cevap sanayi yatırımlarının, fabrikaların, en çok da devlet eliyle yapılmasıdır. Araştırmanın önemli bulgularından biri yöre insanını aslında olanak olsa bölgeden ayrılmak istememesidir. Ancak bu konuda tek çare daha fazla iş sahası açılması ve ekonomik olduğu kadar sosyal yatırımlardır.

Gelecek konusunda %60 iyimser bakmaktadır. Gelecek karamsar diyen %20 dir ve çoğunlukla yaşanan ekonomik krizin etkisine bağlı olarak konuşmaktadırlar. İyimser bakanlar eğitim düzeyinin yükselmesini, konut yapımındaki gelişmeleri, artan eğlence olanaklarını, kentleşmenin yavaşta olsa geliştiğini söylemektedirler. Kötümserlerin ise en önemli referans noktası ulusal ve yerel yönetimlerin zayıflığı ve yetersizliğidir.

SONUÇ

Farklı meslek, yaş, cinsiyet ve eğitim gruplarından kişilerle Güneydoğu'nun, özellikle Urfa, Diyarbakır illerinin, son yıllardaki gelişmesi, sorunları ve çözümler üzerinde konuşulduğunda yöneticilerin söyledikleri ile büyük paralellikler gösteren bir tablo ortaya çıkmıştır. Ortak özelliklerde en önemli olan, gelecek için iyimser

ve bir nedenle umutlu olanların umutsuz olanlardan daha fazla oluşudur. Çözüm için her iki grupta ekonomik yatırımın önemini vurgularken, önceliği kamu ve devlet yatırımlarına vermektedirler. Ekonomik yatırımdan hemen sonra gelen ise eğitim ve sağlık konusundaki yatırımlardır. Bu anlamda sulama projesi ile henüz beklenen gelişme sağlanamamış veya en azından gelişme tüm kesimlere yaygınlaşmamıştır. Suyun kullanımı ile ilgili de yönetsel ve bilgi eksikliğine bağlı sıkıntılar vardır.

KAYNAKÇA

DPT- ODTÜ, Sosyoloji Böl., “Güneydoğu Bölgesi Nüfus Hareketleri”,1994, Ankara.

GAP- UNDP, “Sürdürülebilir Kalkınma Programı”, 1997

GAP-, “21.Yüzyılda Kadın ve GAP”,1997a.

GAP, “Sosyal Politika Hedefleri”,1997b.

GAP, “Sanayileşme Stratejisi”,1997c.

GAP-EKA, “Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü”,1991.

GAP, “GAP İlleri Sosyoekonomik Profilleri”,1997d.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması” 1993.

Sönmez, M., “Doğu Anadolu’nun Hikayesi.- Ekonomik -Sosyal Tarih”, 1990, Arkadaş Yayınevi.

Türkiye Çevre Vakfı, “Türkiye’nin Çevre Sorunları”, 1995, TÇV Yayını.

